

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 31.01.19

Dette dokumentets nettsadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/r.pdf>

Rafigraf_

En skrivemaskin lagd for å brukes av blinde. Den første ble oppfunnet av Louis Braille.

Rapport_

(_sjanger, _sakprosa) En gjengivelse av hendelsene, forløpet og resultatene av en undersøkelse eller begivenhet. Rapporten skal informere om faktiske saksforhold og komme med en konklusjon. Det er vanligere at personer får i oppdrag eller har plikt til å skrive en rapport enn at de gjør det av eget initiativ.

Det finnes mange undersjangerer, f.eks. prosjektrapport, veterinærreport og sensorreport.

En rapport er ofte en “uheldig hybrid mellom et popularisert og et vitenskapelig skriftstykke som skal tilfredsstillende både en oppdragsgiver og et kollegialt publikum. Resultatet er det som regel få eller ingen som leser. Slik sett blir rapporten lett en formell leveranse, et bevis for at man har skrevet det man skulle, men uten at det har særlig betydning eller gir særlig merittering.” (Sørensen 2002 s. 2)

“Lord Levesons høringer [i Storbritannia 2012] ga offentlig rom til ofrene for pressekulturen: Foreldrene til en drept småjente som fikk telefonen avlyttet, en uskyldig lærer som uten dokumentasjon ble hengt ut som avviker og sannsynlig drapsmann. Ukulturen ble kombinert med nære og sannsynligvis pengesmurte forbindelser mellom journalister og politi, og like nære forbindelser mellom avishus og Statsministerens kontor. Nå foreslår Leveson lovfestet statlig kontroll med pressen. Mediene, som skal vokte myndighetene, skal nå selv voktes av de samme myndighetene. [...] Etter lange høringer har Lord Leveson levert sin dom over britiske medier. Med 2000 sider nærmer rapporten seg Knausgårds [romanserie] “Min kamp” i lengde” (*Dagbladet* 1. desember 2012 s. 2).

Eksempler:

Ketil Lund et al.: *Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere (Lund-rapporten)* (1995-96) – rapporten ble overlevert presidentskapet i Stortinget 28. mars 1996 og avgradert ved Stortingets beslutning 8. mai samme år

Medarbeidere i NRK P2: *Barnetimen for de minste i skolen: Rapport fra et prøveprosjekt* (1998)

Worldwatch Institute: *State of the World* – årlig rapport om jordens “tilstand” når det gjelder kriger, miljøødeleggelser osv.

I noen titler brukes “rapport” om en litterært utformet øyevitneskildring (ofte med innslag av selvbiografi m.m.), f.eks. i Jan Egeland: *Det nytter: Rapport fra frontlinjene* (2007).

Den amerikanske militæranalytikeren Daniel Ellsberg lekket i 1971 en hemmelig rapport skrevet i 1968 om USAs krig i Vietnam til pressen. “Han hadde ingen digitale hjelpemidler, men kopierte egenhendig syv tusen sider som han fraktet fra kontoret i biter og brokker hver eneste dag. Det var takket være Ellsberg at *The New York Times* fikk tilgang til avsløringene i *A History of U.S. Decision Making Process on Vietnam Policy*. Det var samme Ellsberg som under stor personlig risiko sørget for at amerikanerne fikk kunnskap om hvordan fire presidenter hadde løyet og tilslørt sitt engasjement i kolonikrigene i Indokina. [...] det var offentliggjøringen av rapporten som satte landet i brann, med gateslag og tåregass, studentboikott og sivil ulydighet.” (*Aftenposten Innsikt* juni 2011 s. 76) Rapporten var stemplet “Top Secret”, og bare 15 kopier ble distribuert. Ellsberg ga rapporten til noen utvalgte senatorer før han overleverte den til pressen. Ellsberg ble kalt “USAs farligste mann”.

“Observering og rapportering av overgrep og vold skulle gjøre palestinere i Hebron tryggere. Til nå har den norskledede observatørstyrken skrevet 20 000 rapporter. Likevel føler palestinere seg like utrygge. [...] Rapportene omhandler alt fra bosettervold til soldater som holder palestinere tilbake ved kontrollpostene i timevis. Men alle rapportene er unntatt offentlighet. De sendes til myndighetene til de seks deltakerlandene og til partene Israel og Palestina. I Norge oppbevares de i en kjeller i riksarkivet.” (<http://www.nrk.no/fordypning/har-skrevet-20-000-rapporter-1.10977507>; lesedato 09.04.13)

“Den amerikanske regering har truffet en række forholdsregler for at sikre landets afdelinger verden over forud for offentliggørelsen af en tortur-rapport, der ventes at kritisere CIA’s forhørsmetoder i kølvandet på 11. september 2001. Bag rapporten står Senatet, der er det ene af to kamre i Kongressen. Selvom den ventes at være meget censureret, forventes rapporten at være stærkt fordømmende over for det

hemmelige program, hvor over 100 fanger blev afhørt gennem, hvad præsident Barack Obama selv kalder tortur. Omkring 500 sider ventes at blive offentliggjort ud af den omfattende rapport på 6300 sider. Talsmand for Det Hvide Hus Josh Earnest siger, at der er en større sikkerhedsrisiko for enkeltpersoner og amerikanske afdelinger rundt om i verden på grund af rapporten. Amerikanske efterretnings-tjenester sendte i al hemmelighed en advarsel om mulige voldelige reaktioner i udlandet, når rapporten bliver offentliggjort.” (<http://www.tv2nord.dk/artikel/330470:Udland--USA-barrikaderer-sig-verden-over-fOer-tortur-rapport>; lesedato 09.12.14)

“[T]orturrapporten om amerikanernes bruk av torturmetoder i avhør, som ble mye omtalt i desember, [...] er å finne i bokform. Melville House står bak publiseringen, og boka ble etter planen sluppet 30. desember [2014]. Det var i utgangspunktet Senatet som fikk sørget for rapporten, som blant andre CIA allerede har erklært for å være sludder og vås. Stoler du ikke på CIA, kan du nå få de 480 sidene i trykket form. Det er imidlertid bare disse sidene som er tilgjengelig – rapporten i sin helhet er på 6000 sider, så en del hemmeligheter blir forvart.” (*Klassekampens* bokmagasin 3. januar 2015 s. 2)

Den indisk-britiske forfatteren Salman Rushdie, forfatter av bl.a. den kontroversielle romanen *The Satanic Verses* (1988), fikk lese “en sikkerhetsrapport som forlaget Penguin bestilte for å få vurdert trusselen mot ham og forlaget. Den ble skrevet i en streng kode – en rein ornitologisk prosa: “Vurdering av styrken og potensialet til boltitens protester mot spoven til rødnebbternens due og implikasjonene for heiloen.” Kanskje ikke så vanskelig, bemerker Rushdie tørt, å komme fram til at “boltit” var muslimer, “spoven” var “utgiveren” og “Duen” var “Sataniske vers”. [...] At et selskap kalt Penguin, hvis symbol er en fugl, skulle bestille en rapport der alle blir gitt fuglenavn!” (*Klassekampens* bokmagasin 22. september 2012 s. 4)

James Mills’ krimroman *Report to the Commissioner* (1972) handler om en intern undersøkelse, og inneholder en lang rekke dokumenter, f.eks. utfylte skjemaer. “Denne beretningen om en ung, litt for idealistisk konstabel som kommer i skade for å skyte en kvinnelig kollega som er undercoverspaner i narkomiljøet og ofres av sine overordnede for å dekke over deres egne feil, er skrevet i rapportform og virker så troverdig at det gjør vondt.” (Nils Nordberg i magasinet *Thriller* nr. 3 i 2006 s. 11)

Reboot_

“En reboot er en nystarting av en serie, der man setter strek over tidligere historier.”
(*Dagbladet* 27. juni 2015 s. 48) Det tas altså ikke (mye) hensyn til tidligere utgaver/versjoner.

Redigeringsbrev

(_digital, _sjanger) Et digitalt brev som enkelt kan redigeres/endres av hvem som helst, men som også kan brukes uendret. Teksten i brevet kan f.eks. være en protest mot noe, og de som har lagt redigeringsbrevet ønsker at mange sender protestbrevet. Derfor er terskelen for å sende brevet lagt lavt: det går an bare å skrive sitt navn (og e-postadresse e.l.) under det og klikke på en send-knapp. Hvis brevet redigeres, skjer endringen bare for den enkelte bruker, brevtteksten blir ikke forandret for andre.

Redondilla

(_sjanger, _lyrikk) En strofeform som var spesielt populær i Spania og Portugal fra middelalderen av. Består av fire verselinjer med åtte stavelser.

Den spanske dikteren Alfonso Alvarez de Villasandino levde på 1300- og begynnelsen av 1400-tallet, og foretrakk redondillaen som strofeform (Strosetzki 1996 s. 25).

Redux

(_sjanger, _adaptasjon) En type sjanger eller bok kalles en redux (som i John Updike's *Rabbit Redux*, 1970, og Stig Sæterbakkens *Sauermugg Redux*, 2007). En redux er en slags re-introduksjon av en litterær person, et fiktivt handlingsforløp eller en tekst. Det kan være en utvidet og forbedret utgave en roman.

Sauermugg Redux inneholder nyskrivne Sauermugg-tekster i forhold til utgaven fra 1999. Småtekstene (til sammen ca. 50 sider) ble publisert i tidsskrifter og på Internett før de ble inkludert i den nye bokutgivelsen.

Referat

(_sjanger)

I grunnskole og videregående skole har bokreferat lenge vært en kjent sjanger. Om bruken av sjangeren i Frankrike skriver Pierre Bayard: “Hva er det egentlig det dreier seg om? Læreren gir klassen ei bok de skal lese (vanligvis kan elevene velge mellom flere), og eleven må ikke bare lese den, men bevise at han har lest og forstått den. For å gjøre det må han gi et detaljert sammendrag av boka og deretter svare på en rekke spørsmål, ofte temmelig spesifikke, som kan dreie seg om navene på personene, psykologien deres, stedene de beveger seg gjennom, og så videre.” (Bayard i *Dagbladet* 27. april 2008 s. 32)

“[F]orfatterne er sjokkert over late elever. Anne B. Ragde, Helene Uri og andre opplever at elever tar kontakt for å få hjelp til skoleoppgaver, så de slipper å lese bøkene, melder NRK. Ingvar Ambjørnsen har blitt bedt om å formulere referat for elevene. Da Helene Uri foreslo at en elev faktisk måtte lese boka, var svaret nei: “... for oppgaven skal leveres i morgen.” En latskap over alle støvleskaft, raser Anne B. Ragde.” (*Klassekampen* 6. april 2013 s. 2)

Regi_

Arbeid med iscenesettelse av handlingen og kunstnerisk kontroll av helheten i et skuespill eller en film.

Register_

Fra latin “regerere”: “føre/skrive inn”. En alfabetisk ordnet liste eller fortegnelse med stikkord for emner, navn på personer, boktitler m.m. Registeret inngår vanligvis i en bok og har sidehenvisninger til hovedteksten i boka for hvert stikkord, navn og tittel. Et eksempel på paratekst.

“I et godt register finnes det henvisninger fra stikkord til steder der stikkordet ikke forekommer, men er ment. Ulike ord kan sammenfattes til et stikkord. Innførslene kan være strukturert slik at brukeren ser fra et hovedstikkord til flere nivåer av understikkord. [...] Forfatteren prøver å sette seg i lesernes sted og forestiller seg med hvilke stikkord de vil lete etter hvilket innhold. [...] “Oppstillingen av et register,” skriver Hans H. Wellisch i sin omfattende bok *Indexing from A to Z*, ”er en åndelig prosess med intellektuell analyse som baserer seg på forståelse av teksten og prøver å få tekstens begrepelige struktur rearrangert i et lett gjennomskuelig format.” (Zimmer 2000 s. 257-258)

Et biblioteks låneregister viser hvem som har lånt hvilke bøker. Innerpeffray Library i Skottland har bevart sitt låneregister slik at alle i dag kan studere hva som ble utlånt i årene fra 1747 til 1968.

Regle_

(_sjanger)

Noen eksempler på undersjangrer:

- fingerregle (en bruker fingrene til å vise noe, gir fingrene navn eller lignende)
- erteregle (f.eks. “Ærta bæрта sukkererta ...”)
- bokstavregle (alle ordene begynner på en bestemt bokstav)
- tallregle (bruk av en (stigende) tallrekke)
- gåteregle (en gåte, eventuelt nonsensgåte, har blitt vers)
- tegneregle (det fortelles en historie samtidig som en tegning blir til)

Noen regler læres av skolebarn for å huske fagstoff, enten læreren formidler reglene eller elevene lager dem selv. Engelske skolebarn lærer denne reglen for å huske skjebnen til renessansekongen Henry 8.s seks koner: “divorced, beheaded, died, divorced, beheaded, survived”.

Reisehåndbok_

En oppslagsbok som handler om et land, en region eller by der brukeren av boka skal finne fram i alle mulighetene som finnes. Stedet beskrives, ofte avhengig av måten brukeren kan eller skal ta seg fram på (sykkel, til fots, med bil, tog, kano osv.). Ofte omtales museer, teatre, vakre og interessante landskap, kulturelle minnesmerker, restauranter, hoteller, campingplasser osv., gjerne i ulike prisklasser og med åpningstider, internettadresser, telefonnumre. Det kan være fakta om klima, kultur, religion, politikk i landet, valuta, tidssoner, natteliv og shopping, om landets eller regionens mat, viner etc.

Reisehåndbøker inneholder vanligvis svart-hvitt-bilder eller glansede fotografier av spesielle severdigheter, eventuelt også by- og/eller landskapskart.

Reisehåndbøker er vanligvis veldig faktaorientert, men kan ha fortellende innslag. Formatet kan være fra lite lommeformat til store og tunge verk. Kan brukes til å velge reisemål, annen planlegging og som oppslagsverk underveis.

Skrevet for å kunne leses i rykk og napp, og for å kunne slås raskt opp i.

På-stedet-retorikk: “Til høyre kan du nå se ...”, “til venstre kan du se ...”

Eventuelt utbrettbare kart. Noen ganger skilleark som stikker ut, et tykkere e.l., som gjør det lettere å finne fram i boka.

De to reisehåndbok-seriene *Rough Guide* og *Lonely Planet* er trykket på tynt papir for å tyngre minst mulig i ryggesekken.

NAF veibok

Baedekers reisehåndbøker

Tyske bokserier som Reichhard og Baedeker var populære (den sistnevnte serien fortrenget i stor grad den første). Den franske reiseguideserien til Adolphe Joanne hadde også høy status.

Noen reiseguidebøker, f.eks. Gyldendals *Topp 10*-guider (*Roma, London, New York* og flere) kunne i 2010 lastes ned til mobiltelefon (f.eks. iPhone) for langt under prisen av papirbokutgavene. “Hvis du har iPhone eller iPod touch, kan du laste ned reiseguiden. Da kan du navigere rundt i en ukjent by kun ved hjelp av telefonen, og du har alle telefonnummer og adresser kun et tastetrykk unna.” (Bok & samfunn og Notabene bokhandelkjedes gratismagasin *Bokvår*, 2010)

Reiselektyre

Litteratur som leses underveis på reise. Tekstene/litteraturen som er reiselektyre fyller en funksjon, og er ikke avgrenset av et bestemt innhold.

Kirsty Lang, som var i juryen for litteraturprisen The Orange Broadband Prize For Fiction, måtte lese store mengder litteratur, og så seg av den grunn til å lese mange steder og i mange situasjoner, blant annet på reise i byen: “I had to read over 120 books which meant it simply would not have been possible without taking some time off from my regular work. But I also got into the habit of taking a novel with me wherever I went and reading in five or ten minute spurts, at the bus stop, on the tube [dvs. på t-banen], as I woke up, ate breakfast, waited at the school gates, cooked supper etc.” (intervju i magasinet *Booktime*, redigert av Ruth Hunter, juni 2008, s. 14)

Den amerikanske forfatteren Nathaniel Hawthornes roman *The Marble Faun* (1860) har blitt brukt som reiseguidebok i Roma: “At the demand of his publishers, Hawthorne included long passages from his travel notebooks; the result is an odd mixture of dreamlike fantasy and travelogue, which became highly popular with nineteenth-century tourists to Rome.” (Boxall 2006 s. 144)

“Jeg kunne nesten ikke tro det! Monica Isakstuen åpnet en bok på Danmarks-ferie og skjønnte at hun befant seg midt i romanuniverset. Hun er ikke alene om å knytte lektyre opp mot reisemål. [...] Hun fikk ekstra mye ut av en leseopplevelse da det viste seg at hun befant seg i samme område som romanens handling utspilte seg. [...] Forrige påske tok Monica Isakstuen med seg kjæreste og tre barn til et feriehus på Jylland i Danmark. I kofferten hadde hun pakket “Hvis du vil” av den danske forfatteren Helle Helle, men Isakstuen var ikke spesielt optimistisk med tanke på å få åpnet boken. - Handlingen i “Hvis du vil” viste seg å finne sted like utenfor vinduene våre, forteller Monica Isakstuen. [...] - Mannen og damen i romanen møtes på joggetur i skogen, og den skogen tilhører Aars i Himmerland. Hver gang vi kjørte bil i området, på vei til kalkgruver, badeland eller butikk, tok jeg meg i å tenke: gikk de rundt her? [...] - Hver gang vi kjørte bil i området, tenkte jeg på romankarakterene, forteller Isakstuen. [...] Selv om Isakstuens kobling mellom feriested og roman var et rent lykketreff, er det mye som tyder på at mange kombinerer skjønnlitteratur og ferie på denne måten. Da NRK spurte sine følgere på sosiale medier om reiselektyren har noe å gjøre med reisemålet, kom det enormt mange tilbakemeldinger. [...] Folk har fortalt begeistret om helt spesielle leseopplevelser, i byer som blant andre Reykjavik, London, Dublin, Berlin og Paris. [...] Noen av romanene ble nevnt flere ganger, som for eksempel “Kaptein Corellis mandolin”, som mange hadde lest mens de var på ferie på den greske øya Kefalonia. [...] Fernando Pessoa’s “Uroens bok” las eg i Lisboa. I tillegg til “Beleiringen av Lisboa” av Jose Saramago. Eg hadde lese bøker av dei to i førevegen, og det var ein viktig grunn til at reisemålet blei Lisboa.” (<http://www.nrk.no/kultur/bok/lesetips-til-ferien-1.12403262>; lesedato 26.05.16)

“Kristin Lande er redaktør og prosjektleder for gratisappen “Reisebiblioteket”, som er utgitt av Bibliotekssentralen. Appen hjelper til med bok- og filmtips til om lag 200 land og over 1000 steder. Lande har selv erfart at mange kombinerer bøker og ferie. [...] - Jeg ble overbevist om denne appens funksjon da jeg var på en strand i Kefalonia. Halvparten av de som var på stranden lå og leste “Kaptein Correllis mandolin”, som nettopp foregår på øya. Selv om appen er forholdsvis ny, forteller Lande at ideen er gammel i biblioteksammenheng. - Du finner litteraturlister og plakater fra mange tiår tilbake som kobler lesing og reiser. For bibliotek er det en velkjent tanke at folk ofte har med bøker på reise, og at de gjerne leser om stedet de skal til. [...] Spesialbibliotekar ved Hovedbiblioteket til Deichmanske i Oslo, Marte Storbråten Ytterbø, forteller at de stadig vekk får forespørsler om romaner med handling fra et bestemt reisemål i forkant av ferier. [...] Hun forteller at hun blant annet har fått spørsmål om James Joyce fra folk som skal til Dublin. Storbråten

Ytterbø har selv god erfaring med denne praksisen. - På den måten oppdager jeg hele tiden nye forfattere, og det gir meg også en bedre kulturoppfattelse av det stedet jeg reiser til. Stemningen i den byen eller det landet jeg er i fører til at jeg leser boken i et annet lys enn i godstolen hjemme.” (<http://www.nrk.no/kultur/bok/lesetips-til-ferien-1.12403262>; lesedato 26.05.16)

“Nora Nordskar Hoel jobber som bokhandler hos Eldorado Bokhandel. Også hun har opplevd stor pågang fra folk som er interesserte i skjønnlitterære skildringer av helt spesifikke reisemål. - Hånd i hånd med reiseguidene følger det ofte med en skjønnlitterær skildring. Ofte er jo disse historisk sett knyttet til sentrale steder, steder som nå er blitt museum, og skjønnlitteraturen levendegjør historien for mange.” (<http://www.nrk.no/kultur/bok/lesetips-til-ferien-1.12403262>; lesedato 26.05.16)

Den tyske 1500-tallsforfatteren Jörg Wickrams *Liten rulleveggbok* (1555) er en samling muntre historier for folk på reise. Boka var ment som en “Wegkürzer” (“veiforkorter”) ved å gjøre den reisende helt oppslukt av innholdet (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 61).

Reiseparlør_

(_sjanger, _sakprosa) Engelsk: “Phrase-book”. Undersjanger av reisehåndbok. Primært en bok med enkle ord og fraser i et annet språk, for å ”gli litt inn” og kunne kommunisere når en er utenlands.

I Aschehougs katalog 2006 finnes disse bøkene i sjangeren: *Spansk reiseparlør*, *Italiensk reiseparlør*, *Fransk reiseparlør*, *Engelsk reiseparlør*, *Tysk reiseparlør*. Om disse bøkene skriver forlaget: “Her er ord og uttrykk for akkurat det man trenger på reisen – alt fra innkvartering, mat og drikke og severdigheter til shopping, penger og kommunikasjon. Lommeformat - 5000 ord og 700 setninger - Tematisk inndeling med fargekoder - Nyttige ord og uttrykk - Ordlistor - Miniordbok med uttale - Grammatikk - Reisetips - Praktisk informasjon”. De er altså en kombinasjon av reisehåndbøker og reiseparlører.

Reiseskildring_

(_sjanger, _sakprosa) Undersjanger av reiselitteratur. Eller brukes synonymt med “reiselitteratur”.

[Holen, Ø. (2005). *Groruddalen: En reiseskildring*. [Oslo]: Cappelen

Øyvind Holen er forfatter og journalist. Boka handler om dalens historie og hva som finnes der. “Jeg vil mer ta et oppgjør med drabantbysutringen. Det finnes muligheter her” har Holen uttalt (*Aftenposten Aften* 23. september 2005, s.7)]

Rekviem_

(_sjanger)

Den tyske komponisten Paul Hindemith flyktet fra nazi-Tyskland, og følte seg snart “nært forbundet med sitt nye hjemland, USA, og som et dypfølt uttrykk for hans takknemlighet overfor dette land, kan man se hans ikke-liturgiske Requiem “For those we love” (1946), til minne om Franklin D. Roosevelt og de amerikanere som falt i den annen verdenskrig. Den tilgrunnliggende Walt Whitman-tekst, som hadde grepet Hindemith allerede i ungdommen, hadde en parallell bakgrunn, nemlig president Lincolns død og de falne i den amerikanske borgerkrig.” (Ove K. Sundberg i *Aftenposten* 26. november 1995 s. 11)

Religiøs_film_

(_sjanger)

Den amerikanske skuespilleren og regissøren Mel Gibsons film *The Passion of the Christ* (2004) “kritiseres for å være både ondskapsfull og antisemittisk. Mye av kritikken mot filmen uttrykker vår tids redsel for religiøs lidenskap, eller for lidenskap overhodet. [...] Pavens reaksjon på filmen er velkjent: Dypt rørt mumlet han: “Der er slik det var!” – før dette utsagnet raskt ble trukket tilbake av offisielle talsmenn for Vatikanet. Den spontane reaksjonen ble altså raskt erstattet av den “offisielle”, nøytrale holdningen, korrigerert for ikke å støte noen.” (norske *Le monde diplomatique* mars 2004 s. 18) Filmen handler om de siste tolv timene i Jesu liv.

Renga_

(_sjanger, _lyrikk) En japansk sjanger som innebærer at minst to diktere skriver et dikt sammen. Dikterne veksler på å skrive et par verselinjer hver, slik at diktet som helhet blir en kjede av bidrag til helheten.

Diktet oppstår som et improvisert samarbeid og resulterer i et slags kjede-dikt som kan ha opptil tusen “ledd” (Ernst 1991 s. 830).

Reportasje_

(_sjanger, _sakprosa) Sjangeren krever at journalisten har oppsøkt noen personer, et sted, en begivenhet. Journalisten må ha vært til stede ved hendelsen som reportasjen handler om, eller i det minste snakket med vitner til hendelsen. Teksten er skildrende, analyserende og vurderende.

En reportasje kan ikke skrive på grunnlag av bøker alene. Journalisten er et slags sannhetsvitne, en som observerer, velger ut og formidler.

I reportasjebøker tematiseres problemer og konflikter gjennom en personlig framstilling. Det personlige skaper nærhet til et stoff som kan være overveldende komplekst. Forfatteren observerer konflikten, og deltar i noen tilfeller direkte i den. Mennesker som deltar i konflikten eller er engasjerte i problemområdet, er sentrale i reportasjer. Journalisten (forfatteren) kan også diskutere sin korrespondentrolle.

“En god reportasje appellerer i større grad enn den rene nyheten til hjertet og følelsen. Reportasjen er som oftest mer fargerik og skildrende og fungerer godt i en tradisjonell fortellerform [...]. Reportasjen er som oftest basert på *observasjoner*, det vil si at du som journalist må være til stede, registrere og rapportere det du ser, lukter, smaker og føler på kroppen. [...] Oppdraget ditt er imidlertid å være publikums representant på stedet, så det er ikke snakk om at du skal gi uttrykk for dine egne holdninger eller meninger om det som foregår. Du skal rapportere mest mulig balansert og nøytralt det du opplever, og formidle det på en slik måte at publikum ser det for seg, eller rett og slett får en følelse av å ha opplevd det selv.” (Kjendsli 2008 s. 143)

Reportasjebok_

(_sjanger)

Eksempler:

Dag Solstad og Jon Michelet: *VM i fotball 1998* (1998)

Marit Eikemo: *Her. No* (1999) – forfatteren har reist rundt på Vestlandet og intervjuet ungdom om deres hverdagsliv

Bill Buford: *Heat: An Amateur's Adventures as Kitchen Slave* (2006) – om forfatterens opplevelser på kjøkkenet i en travel New York-restaurant

Anders Rydell og Sam Sundberg: *Piraterna: De svenska fildelarna som plundrade Hollywood* (2009)

Den danske fotografen Jacob Holdts foto- og reportasjebok *Amerikanske Billeder* (1977, på norsk 1979) handler om fattigdom, alkoholisme, kriminalitet og andre sider ved livet i ghetto-miljøer i USA. Boka ble en bestselger, med over 3 millioner solgte eksemplarer i USA. “In its personal and gripping tone many teachers in anthropology, sociology and political science find it an important tool “to help bring human life to the teaching” of their students. In this illustrated odyssey of 800 photos, the bulk in color, Jacob Holdt describes his experiences at the Wounded Knee uprising [indianeropprør i 1973], with drug addicts in “shooting galleries”, and in projects with welfare mothers. He also depicts the friendships he developed with transvestites and transsexuals; the violence and murders he witnessed; his own arrest by the FBI; and his startling encounters with the opposite extreme of American society, including Jay Rockefeller and Ted Kennedy. [...] The book is a forceful reminder that the poverty and inhuman living conditions which were so brilliantly exposed a hundred years before by Holdt's fellow Dane, Jacob A. Riis, in his classic study, “How the Other Half Lives,” continue to exist. The book is self-published by American Pictures Foundation in order to enable the homeless or the actual people portrayed in the book to sell it.” (<http://american-pictures.com/english/book/>; lesedato 24.02.14)

Det finnes en rekke undersjangerer. Adolphe Smith og John Thompsons *Street life in London* (1877) er en fotoreportasjebok. Boka viser fotografier av skopussere, plakatklistrere, tiggere, gatemusikanter, fiskeselgere osv. Boka ble priset lavt nok til at samtidens arbeidere skulle kunne ha råd til den (ifølge forleggeren i et upaginert forord i Smith og Thompson 1969). Smiths tekster i boka forklarer hva slags liv de ulike gruppene lever, f.eks. om blomsterselgende kvinner i Covent Garden, med kritisk brodd: “THE metropolis of the vegetable world has class divisions of its own, and a special population depending for their livelihood on the business here transacted. By the side of the wealthy salesmen and the wholesale purveyors of fruit, green stuff, and flowers, there are innumerable hangers-on, parasites of the flower world, who seek to pick up the few crumbs that must incidentally fall from the loaded boards and counters where so much is bought and sold.” (1969 s. 17)

Reprisefunksjon_

(_dataspill) Mulighet til å se en foregående handling/sekvens på nytt i et dataspill. For eksempel kan spilleren betrakte en bilulykke i et bilspill på nytt og dermed se nøyere hva som gikk galt. I noen spill kan spilleren velge mellom flere vinkler å se repriseene fra. Reprisefunksjon gjør at spilleren lettere kan lære hvilke strategier som er gode og dårlige i et spill.

Under repriseavspillingen kan det f.eks. blinke en stor R oppe i høyre hjørne av skjermen.

Resitasjon_

Den tyske trykkeren og forfatteren Valentin Schumanns *Den lille nattboka* (1559) hadde følgende tekst på tittelbladet: “I denne er det mange korte og selsomme historier og fortellinger til om natten etter måltidet, eller til å leses eller resiteres på veier og gater.” (sitert fra Woeller og Woeller 1994 s. 137)

Resitativ_

(_sjanger)

Marcus Thrane: *Hans Olsens morgenbetraktninger over riksretten: Et operatisk resitativ* (framført i Chicago i mai 1884)

Retorisk spørsmål_

(litterær_praksis_) En påstand formulert som et spørsmål. Det retoriske spørsmålet skal få fram et poeng, og er ikke ment å være et åpent spørsmål. Tvert imot, svaret er gitt i og med spørsmålet.

“Er ikke dette uærlig?” er utformet som et spørsmål, men vil ofte fungere som en bekreftelse på motstanderens uærlighet (Meyer 1999 s. 310).

På latin kalles det “subjectio” når taleren foreslår et svar til sitt eget spørsmål.

Retrosamlerbok_

(_sjanger, _sakprosa) En bok med bilder og informasjon fra en tidligere tidsperiode eller stilretning, og en bok som en retrosamler er interessert i som samler.

For eksempel er bøker med bilder av møbler og interiører med art deco verdifulle for en person som samler på art deco-gjenstander.

Revidert_oversettelse_

(_oversettelsespraksis)

Den amerikanske forfatteren Norman Mailers roman *De nakne og de døde* fra 1948 ble nyoversatt til norsk i 2010. “Den norske oversettelsen av *The Naked and the Dead* var i sin tid utført av Leo Strøm, som har levd lenge nok til å godkjenne også denne første moderniserte versjonen av hans arbeid. [...] Oversatt av Leo Strøm. Oversettelsen revidert og bearbeidet av Birger Huuse og Anne Elligers.” (*Morgenbladet* 16. – 22. april 2010 s. 36)

Revy_

(_sjanger) En dramatisk forestilling som er satt sammen av korte, ganske frittstående innslag (revynummer). Ofte med mye humor og med satiriske kommentarer til kjente begivenheter og personer i samtiden. Et revynummer avsluttes ofte med en “punch-line”, dvs. en humoristisk replikk som belyser eller oppklarer en konflikt.

Det finnes undersjangrer som russerevy, bedriftsrevy, studentrevy osv.

Rim_

(_litterær_praksis) Lydlig likhet eller annet klanglig samsvar mellom ord.

I såkalte “stavelsesrim” er det lydlikhet i to eller flere ord fra og med siste trykktonede vokal (eks.: “lange” – “trange” – “fange”).

“Rimets natur ligger i at det forskjellige nærmer seg hverandre og i avdekkingen av forskjellen i det som ligner hverandre. Rimet er i sin natur dialektisk.” (Lotmann 1989 s. 186).

Vanlige enderimtyper er tiraderim (aaa), parrim (aabb), balladerim (0a0a), kryssrim (abab) og omsluttende/kiastiske rim (abba).

Rimbrev_

(_sjanger)

Ibsen skrev "Rimbrev til fru Heiberg" (1871) og "Et rimbrev". Den russiske dikteren Sergej Aleksandrovitsj Jesenin skrev på 1920-tallet tekster han kalte rimbrev.

[Dorothe Engelbretsdatter]

Ringdikt_

(_sjanger, _lyrikk) Et dikt som "biter seg selv i halen".

Et eksempel er dette diktet som inngår i Samuel Becketts skuespill *Mens vi venter på Godot* (1953):

"A dog came in the kitchen
And stole a crust of bread.
The cook up with a ladle
And beat him till he was dead.

Then all the dogs came running
And dug the dog a tomb
And wrote upon the tombstone
For eyes of dogs to come:

A dog came in the kitchen
..."

Et annet eksempel er den britiske dikteren Ted Hughes' dikt "Amulet" (i *Moon Bells and other poems*, 1978).

Ritornell_

(_sjanger, _skjønnlitteratur, _lyrikk) Et 3-linjers dikt der to av verselinjene rimer (oftest første og siste verselinje).

Road movie

(_sjanger, _film) En filmsjanger der det å ta seg fram over lange avstander med bil eller motorsykkel binder handlingen sammen. Den første amerikanske road movie skal visstnok være *Easy Rider* fra 1969.

Filmer med “an episodic journey or quest on the open road (or undiscovered trail), to search for escape (for example, while on the lam during a crime spree) or to engage in a quest for some kind of goal – either a distinct destination, or the attainment of love, freedom, mobility, redemption, the finding or rediscovering of oneself, or coming-of-age (psychologically or spiritually). The road often functioned as a testing ground or proving ground for the main character(s). [...] Males dominate as the heroic (or anti-heroic) protagonists, with some exceptions (i.e., *The Great Texas Dynamite Chase* (1976) with Claudia Jennings and Jocelyn Jones as sexy bankrobbers, Herbert Ross' feminist 'road movie' *Boys on the Side* (1995), Ridley Scott's *Thelma and Louise* (1991), and Joseph Sargent's *Coast to Coast* (1980) with Dyan Cannon), although female characters often accompany the male during his trip. Road pictures had their heyday in the 1970s, when the traditional western declined in popularity. Many sub-categories of road films have existed: racing or chase films, biker flicks, trucker films, buddy films, road warrior films, and lovers/outlaws on the run films.” (Tim Dirks i <http://www.filmsite.org/roadfilms.html>; lesedato 09.08.13)

Andre eksempler:

Wim Wenders: *Kings of the Road* (1976)

Silvestre Jacobi: *Roots Time* (2007)

Den argentinske filmregissøren Pablo Giorgellis *På veien til Buenos Aires* (2011) er en original road movie. “På sitt verste er en road movie et slapt og tilfeldig strukturert sammensurium der hovedpersonenes utvikling er avhengig av formodentlig autentiske og hovedsakelig eksentriske figurer som de tilfeldigvis og fullstendig umotivert møter på sin vei. *På veien til Buenos Aires* er derimot et enkelt og stramt strukturert kunststykke der de to hovedpersonenes utvikling ikke er betinget av noe annet enn hverandres kontinuerlige samvær i en tømmertrailer fra Paraguay til Buenos Aires. Regissør Pablo Giorgelli har klart den bragden det er å lage gripende drama ut av fåmælt befordring, og stor filmkunst ut av *shot/reverse shot* fra førerhuset til en lastebil. Giorgelli forteller hele tiden ved hjelp av minst mulig informasjon. Den første halvtimen er nesten uten dialog, mens utsnittene er

skåret helt ned til benet uten et eneste oversiktsbilde. Vi vet ikke engang at hovedpersonen Bruno kjører en tømmerbil før han tar en venstresving og vi får øyet på stammene på tilhengeren i sidespeilet. [...] I midten av dette stille dramaet – der motorduren er eneste musikkspor – sitter den halvt år gamle babyen Anahi som med vidåpne, spørrende øyne fungerer som en avvæpnende megler.”
(*Morgenbladet* 6. – 12. juli 2012 s. 33)

Rokkokko

(_kunstretning) Kunst skapt på 1700-tallet og som er preget av bl.a. sirlig eleganse.

Romance

(_sjanger) “The earliest known romance, which mixes war, love, and adventure, is the northern French *Roman de Thèbes* written, about 1150, in eight-syllable lines which rhyme in couplets. [...] This tale, whose author is unknown, is about the family of Oedipus and revolves around a long siege of the Greek city of Thebes. [...] Also by an unknown author is the *Roman d’Enéas*, written about 1160, based on the Virgil’s *Aeneid*, but highly embellished with fantastic adventures of young knights-errant and their sacrifices to win a woman’s love. About 1184 Benoît de Sainte-More wrote the *Roman de Troie*, a poem of thirty thousand lines. Since Virgil had represented the Trojans as the ancestors of the Romans, and mediaeval men revered the Romans, it was intolerable to have the Trojans defeated. So certain Latin stories of the Trojan War were drawn upon, and Benoît portrays the Trojans as a noble and courageous race, and the Greeks as mean and treacherous; Achilles is only able to defeat Hector by stabbing him from behind. Benoît’s poem is very discursive and utterly lacking in realism or intensity, but it became popular. About 1171 several unknown northern French authors produced a *Roman d’Alexandre*, written in twelve-syllable lines, from which the later French Alexandrine line was derived.” (Artz 1980 s. 346)

“The richest vein for romances proved to be the body of Celtic stories, especially those about Arthur and the Round Table. [...] They had been elaborated in Ireland and Wales and mixed with ancient Celtic tales, the whole having been given a strong coloring of Christianity and of magic” (Artz 1980 s. 347).

Sir Gawain og den grønne ridder er en anonym engelsk middelalder-romance.

“[K]anskje kunne vi bruka det engelske omgrepet “romance” om den [dvs. Johan Falkbergets litteratur]? Han vev nemleg saman utruleg detaljert historisk kunnskap

med legendestoff, og personane hans blir etter kvart ladde med mytiske eigenskapar” (Jan Inge Sørbo om Falkberget, i *Morgenbladet* 26. oktober – 1. november 2007 s. 45).

Romanse

(_sjanger) Et kort fortellende dikt preget av intimitet og følelsesfylde. Tonesatt lyrikk.

Romanserie

(_format)

Eksempler:

Marcel Proust: *På sporet av den tapte tid* (1913-27; 7 bind)

John Galsworthy: *The Forsyte Saga* (1906-22)

Margit Sandemo: *Sagaen om Isfolket* (1982-89; 47 bind), *Heksemesteren* (1995-2000), *Trollruner* (2005-07)

Romantisk film

(_sjanger)

Den kanadiske regissøren James Camerons film *Titanic* (1997) tjente enorme summer, og “much of the success of which has been credited to multiple viewing by young women” (King og Krzywinska 2002 s. 99).

Romersk litteratur

Den romerske embetsmannen og forfatteren Petronius Arbiter tilhørte den romerske keiseren Nero sin nærmeste krets, og skrev et roman-lignende verk kalt *Satyricon*, skrevet på en blanding av prosa og vers. Dette verket er bare bevart i fragmenter, og den lengste tekstdelen er kjent som “Trimalchios middag”. *Satyricon* “har et forløp som på grunn av alle lakunene ikke lar seg skissere, men handlingen dreier seg om vennene Encolpius og Ascyltos på vandring i det sydlige Italia, med

unglingen Giton som ledsager. Etter at de har unnsloppet fra en anklage om å ha vanhelliget Priapus, fruktbarhetens guddom, inviteres de på middag.” (Knut Stene-Johansen i *Morgenbladet* 3. – 9. januar 2014 s. 38)

“Det er i det største bruddstykket av romanen, som kom for en dag i 1650, at et mildt sagt livlig kapittel omhandler den steinrike parvenyen Trimalchio og hans gjestebud. Mange av gjestene er som ham selv frigitte slaver. Det flyter av alt som spises og drikkes kan, og mer til. Encolpius og følget blir først traktert i badet, før de ledes gjennom hallen til matsalen. Ved bordet får de håndvask og fotmanikyr. Rettene begynner å komme inn, blant annet syvsovermus (som romerne fetet opp) dekket med sesamfrø og honning, samt rykende varme pølser på sølvrisk, med syriske plommer og granateplekjerner. Den flintskallede og inntil det komiske tungt besmykkede Trimalchio blir til allmenn forlystelse båret inn i sin skarlagensrøde kappe under full musikk. Så begynner den avsindige festen. En svær høne med kropp og vinger av tre og med masser av påfuglegg bæres inn. Gjestene får spiseskjeer, for eggene inneholder smellfete kramsflugl innbakt i pepret eggeplomme. Vinen blir nå også brukt til håndvask, utført av to langhårede etiopiere. Verten beordrer at alle gjestene skal ha hvert sitt bord. Det kommer inn en mengde gipsforseglede glasskrukker med falernervin, merket med etiketten “Falerner, Anno Opimius. 100 år gammel”. Falernervin (falernum) var romernes mest kjente og ettertraktete vin. Den kom fra vinmarkene nord i Campania og har sitt navn etter bonden Falernus. Cæsar feiret med denne vinen, i legendariske årgang 121 f.Kr.” (Knut Stene-Johansen i *Morgenbladet* 3. – 9. januar 2014 s. 38)

I “Trimalchios middag” serveres det også “mat avstemt til stjernetegnene: erter, oksekjøtt, testikler, nyrer, fiken, livmor av en ungggris, skate, hummer, gås, karper, så et fat med kapuner, svinejur, hare pyntet som Pegasus, fisk svømmer rundt i kanaler av saus, maten parteres av en som ligner en gladiator i kamp. Trimalchio holder vidløftige, pompøse og skrytende taler med sin skrikende stemme, det bæres inn helstekt villsvin med frihetslue på hodet (tegn for frigitt slave), omgitt av smågriser laget av kakedeig. På støttenene kurver med syriske og egyptiske dadler. Når svinet skjæres opp flyr det ut flokker av trost, som fanges og tilberedes. Sladderer går i alle retninger, saftige historier om rikdom, kriger, Homer, makt, slavehold, erotikk; det snakkes, drikkes, spises, musiseres, deklameres. Verten bedrer sin vanskelige fordøyelse med granatepleskall og furunåler trukket i eddik. [...] På bordet settes en drabelig gris, med pølser og blodpudding som innmat. Det spises kaker formet som priapus-figurer, frukt som sprøyter ut safran, kreps og østers velter ut av krukker som knuses. Selskapet ender opp i det store badet, men til slutt er Trimalchio pære full, han arrangerer sin egen begravelse, det blåses vanvittig i trompeter, man tror derfor at huset hans brenner, noe som gir fortelleren anledning til å stikke av.” (Knut Stene-Johansen i *Morgenbladet* 3. – 9. januar 2014 s. 39)

Romopera

(_sjanger, _skjønnlitteratur) Engelsk: “space opera”. Science fiction-bok, -filmserie eller -tvserie der handlingen som helhet foregår i verdensrommet. En storstilt fortelling fra verdensrommet, med imperier, kriger, politiske intriger m.m. Et eksempel er amerikaneren Jack Williamsons roman *Legion of Space* (1934 og senere) (Gattégno 1978 s. 79).

Skaperen av sjangeren er ifølge noen kilder amerikaneren E. E. “Doc” Smith.

Rondeau

(_sjanger, _lyrikk) “Rondeaux are French lyric poems coming from the same fourteenth and fifteenth century formal tradition as the earlier rondel and triolet – in fact, the three forms are sometimes considered variations of the same genre. [...] The rondeau first developed as a form of medieval courtly music. One of the earliest writer-composers of rondeaux was Guillaume de Machaut. [...] As song, the form was four stanzas with fully repeating refrains, making use of much more repetition than the modern literary rondeau or its variants. The earliest sung rondeaux developed in the thirteenth century and became well known through the compositions of Adam de la Halle, the “hunchback poet,” who served as court poet and musician to the Count d'Artois. The rondeau, adopted by church musicians as an emotionally rich container, continued into the fourteenth and fifteenth centuries. Not only for spiritual worship, the rondeau was also used for devotion to secular subjects such as springtime, courtly love, and romance. Oddly, the form also clearly offered a vehicle for the celebration of melancholy. Many rondeaux seem to be about pain and loss; yet they turn by the last stanza to a light, almost jovial statement of *c'est la vie!* [...] The standard literary rondeau is usually found as fifteen octo- or decasyllabic lines divided into three stanzas, a quintet, quatrain and sestet. The refrain consists of the first few words of the first line of the first stanza. The *rentrement*, or refrain, ends the second and third stanzas, serving as their last lines. [...] The rhyme scheme is as follows: aabba aabR aabbaR.”
(<http://www.public.asu.edu/~aarios/formsofverse/reports2000/page6.html>; lesedato 10.05.13)

Den franske dikteren Isaac de Benserade publiserte i 1676 en samling med rondeau-dikt som var en bearbeiding av den romerske dikteren Ovids verk *Metamorfoser* (Guy Riegert i Boileau 1984 s. 19 og 22). Den kanadiske legen og soldaten John McCrae skrev rondeauen “In Flanders Fields” (1915) under 1. verdenskrig.

Rondo

(_sjanger) Middelaldersk dansesang.

Rotoscoping

(_dataspill) Produksjon av dataspill der det brukes levende skuespillere til å lage digital film som så bearbeides til å bli spillbare forløp. Grafikk basert på rotoscoping ser ut som om de er tegnet. Pionerer for framgangsmåten var spilldesigner Jordan Mechner i spillene *Prince of Persia* og *The Last Express* (Wirsig 2003 s. 394-395).

Rotulus

(_format) En skriftrull der skriften ikke er skrevet i den retningen som det rulles, men vinkelrett på den. I middelalderen ble rotuluser mye brukt til å lage lister, og ordet “innrulling” skal stamme fra denne bruken.

Rundebaserte dataspill

(_dataspill) Spill der hver deltaker etter tur får utføre de handlingene de ønsker. Hvis personene A, B og C spiller et rundebasert spill sammen, er det først A sin tur, og A kan ofte bruke så lang tid A vil. Deretter er det B sin tur, så C og så A igjen osv. Det samme prinsippet er vanlig i brettspill. I rundebaserte dataspill kan ikke B og C utføre noe i spillet før A er ferdig med sin runde.

Den største motsetningen til rundebaserte dataspill er spill som foregår i sanntid, der spilleren ofte er i tidsnød og dessuten må passe på og utføre flere oppgaver samtidig.

Rusinspirasjon

(_inspirasjonspraksis) Noen forfattere og andre kunstnere har sett bort fra den store faren i å ødelegge livene sine ved å bruke alkohol og narkotika, og har skapt verk under direkte påvirkning av disse.

Den franske 1800-tallsdikteren Charles Baudelaire opplevde at bruken av hasj fikk han selv som privatperson til å forsvinne og hans poetiske jeg til å tre fram, og synene i rusen blandet seg med virkeligheten (Froidevaux 1989 s. 131). Skaperkraften overskrider individualiteten, mente Baudelaire.

Den franske surrealistene André Breton og Jacques Prévert ut hasj, og skuespilleren Marcel Duhamel prøvde hasj, kokain og eter-gass, men ble syk av det. Alkohol ble det foretrukne rusmiddel for surrealistene (Alexandrian 1974 s. 164).

Den amerikanske forfatteren William Burroughs ga i 1953 ut boka *Junkie: Confessions of an Unredeemed Drug Addict*, og brukte narkotika for å få den ferdigskrevet: “Burroughs found the discipline required to write the novel with the help of a daily morphine injection” (Boxall 2006 s. 476). Den amerikanske tegneserieskaperen Robert Crumb brukte LSD i perioder da han også tegnet underlige og tabu-brytende tegneserier.

Den belgiske krimforfatteren Georges Simenon brukte store mengder tobakk og alkohol under skriveprosessen (Guise og Neuschäfer 1986 s. 190).

Den svenske forfatteren Stig Larsson har brukt narkotika: “I over 20 år inntok han uante mengder amfetamin for å kunne skrive romaner og diktsamlinger. Normale mennesker får angst når amfetaminet forlater kroppen, Larsson ble bare veldig selvkritisk. Når han var “hvit”, gikk han gjennom det han hadde skrevet, og så om det var bra nok. Alle som blir bedre forfattere av enten å røyke eller sette et skudd, har en plikt til å gjøre det, mener Larsson.” (*Morgenbladet* 24. – 30. mai 2013 s. 38)

“Den franske romanforfatteren Charles Nodier var selve pionéren innen dopets oversanselighet på 1790-tallet. Nodier var en romantiker, og for ham var livet en innadvendt selvoppdagelsesreise. Han overbeviste seg selv om at opium ga ham innsikter han ikke kunne få når han var nykter. Akkurat som Aldous Huxleys eksperimenter med meskalin og LSD [...] på femtitallet, var det litterære resultatet av Nodiers farmasøytiske eskapader både obskurt og selvopptatt. [...] Wilkie Collins ble avhengig av opium som han først hadde fått på resept for å behandle dårlige nerver og fysiske smerter. “Laudanum – himmelsk laudanum – var hans eneste venn,” sa han om seg selv. Han var sanseløst dopet da han skrev “The Moonstone”, som handlet om en søvnløs som gis opium. [...] I 20 år fra 1938 svelget poeten WH Auden benzedrin hver morgen som vi andre spiser vitaminer til frokost. Han beskrev amfetaminer som et “arbeidsbesparende verktøy” i det “mentale kjøkkenet”, med den viktige forutsetning at “disse mekanismene er svært grove, er i stand til å skade kokken og bryte sammen når som helst.” Da han sluttet

med amfetaminer på femtitallet fikk de kreative kreftene hans lide. [...] Jack Kerouac pleide å åpne nesedråpeampuller med benzedrin og drikke det i Coca-Cola. Han følte at benzedrin gjorde bevisstheten mer intens, men erkjente samtidig at dopet var i ferd med ta knekken på helsen hans. “Jeg tar enorme mengder med benzedrin for å skrive romanene mine – sannsynligvis lever jeg ikke lenge nok til å nyte pengene jeg får,” innrømmet han.” (Richard Davenport-Hines i *Morgenbladet* 6. – 12. februar 2004 s. 36)

Vigdis Hjorth “bekrefter at hun bruker rusmidler som et verktøy i jobben som forfatter.” (*Morgenbladet* 7. – 13. august 2009 s. 33)

Rådgivningsbok

(_sakprosa, _sjanger) Overlapper med skikk- og bruk-bøker, men er ikke like fokusert på sosiale situasjoner.

I Tyskland (og delvis i andre land) fantes fra 1500-tallet sjangeren husfarlitteratur (“Hausväterliteratur”), som var en type rådgivningsbøker. Sjangeren var mye utbredt i hundreårsperioden 1650-1750. Som grunnlegger av sjangeren regnes Johannes Coler (Messerli og Chartier 2000 s. 102). Bøkene rettet seg til eiendomsbesittende, inklusiv adelige, og ga råd om alt fra jakt, skogsdrift og dyrehold til familieliv, ekteskap, barneoppdragelse og forholdet til tjenere. Ofte var forfatterne prester og holdt seg nært til det Luther hadde sagt om ekteskap og familien. Betegnelsen “husfarlitteratur” kom ikke i bruk om denne litteraturen før på 1800-tallet.

Den tyske pedagogen og forfatteren Joachim Heinrich Campe skrev fiktive brev som i 1789 ble samlet og utgitt under tittelen *Faderlig råd til min datter*. Her skriver han: “Vær ikke kun fornøyd med den sosiale stand som skjebnen lot deg bli født inn i; men erkjenn og føl også at det var en stor lykke for deg å bli født inn i den. Lenger nede hadde du måtte unnvære mange midler til en lykkelig utdannelse av hode og hjerte, mange edle og riktige og egentlige menneskelige gleder. Høyere oppe ville du stått i fare å bli svekket i kropp og sjel av for stor forfinelse [tysk “Verfeinerung”], å fjerne deg fra den rene sedelighet som alene kan gi deg lykke, og tape sann menneskefølelse. Bli derfor gjerne stående på den gylne middelvei, som Guds godhet gjennom fødsel og oppdragelse har henvist deg til. Hold med verdighet fast på denne middelveien; søk de fornuftiges bifall, ikke på grunn av pynt og affektasjon, men ved en standspassende elskverdig likeframhet og ditt måtehold. Sett hele din ære inn på å bli en hederlig og svært edel borger-kone; men unngå av forfengeligheit å nærme deg de høyere samfunnslag.” (sitat fra Arendt 1992 s. 8-9)

“En bok utgitt 1801, *Undervisning for unge Fruentimmere*, gir råd til den unge hustru i en familie med tjenestefolk om å behandle tjenerskapet med omsorg: “Vær som en Moder for dine Tjenere.” “Hold hver Aften Regnskab med din Kokkepige, og lad henne vide hvad Mad, der skal laves den følgende Dag, paa det at Maden i rette Tid kan komme paa Ilden. Lad Orden og Renlighed være dig en Hovedregel. See til at du faaer gudfrygtige, redelige, arbeidsomme og duelige Tjenestefolk. Vær streng imod dine Folk i hensigt til Arbejde og Orden; men i øvrigt velgiørende og kjærlig imod dem, baade hvad Mad og Drikke angaaer, som og i den daglige Omgang. Betænk at dine Tjenestefolk maa forrætte strængt Arbeidje, og tit ere fader- og moderløse, og have ingen anden Støtte end dig. Gjør dine Tjenestefolk ikke Livet til en Byrde med unødvendig Skjælden og Smelden. Vær i deres sunde Dage som en Moder imod dem, og naar de blive syge, saa sørg for deres Pleje, og forlad ikke de Mennesker paa deres Sygeseng, som i deres sunde Dage have tjent dig ærlig og troe. Har du Folk, som handle imod dine Befalinger, saa forestil Dem deres Pligter med kjærlige Ord; men hjælper det ikke, saa skil dig af med dem. En Kone, som vil straffe hendes Tjenestefolk med nedrige Skjeldsord, sætter sig selv langt neden for dem. Søg mere at forbedre dem med kloge Befalinger og dit eget lærerige Exempel, end med mange Ord. Staae selv tidlig op og væn ogsaa dine Folk til det samme, saavel som at holde Orden i Alting.”” (*Historie – Aftenpostens historiemagasin*, nr. 2 i 2018 s. 19)

“Et skifte i retning av å sette individets økonomiske muligheter foran samfunnets sosialøkonomiske behov kom med Knut Boye og Terje Hansens “Personlig økonomi”, en økonomisk rådgivningsbok som har kommet ut årlig siden 1982. Den gjorde det mulig for enkeltindivider å gjøre skattetilpasninger som tidligere var forbeholdt bedrifter og dyktige advokater. Det skapte debatt da titusener av lesere startet å bruke den for å finne saliggjørende smutthull i selvangivelsen.” (Peder Anker i *Dagbladet* 8. august 2008 s. 43)

“Anna Wahlgren er Sveriges mest berømte mamma – en Astrid Lindgren innenfor den pedagogiske litteraturen for småbarnsforeldre. I Norge er hun mest kjent for den 800 sider store *Barnebogen* (1983), som veileder foreldre fra graviditeten og helt frem til tenåringsalderen. Boken er solgt i over én million eksemplarer, og var inntil nylig en del av knippet med selvhjelps litteratur nybakte mødre tilbys på helsestasjonen. Alle som har fått barn i Sverige og Norge de siste tretti årene, har et forhold til Anna Wahlgren, som fikk ni barn med tre menn og var gift hele syv ganger. I mange år forsørget hun familien sin alene – i begynnelsen skrev hun alltid mens barna sov. Offentlige opptredener med den nykjemmede og veloppdragne søskenflokk fremsto som pant på at Wahlgrens metode faktisk virket. Datterens bok [Felicia Feldts bok *Felicia försvann*, 2012] gir baksiden av dette glansbildet.” (*Morgenbladet* 23. – 29. november 2012 s. 4)

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>